

Erasmus' *Apophthegmata*: kanttekeningen - Louis Lobbes

NB: De volgende samenvatting is de Nederlandse versie van een in februari 1997, aan de CNRS, te Parijs gehouden lezing en omvat het eerste gedeelte van een o.l.v. prof. Jean Céard (Université de Paris X - Nanterre) op stapel zijnd proefschrift, waarvan de titel luidt: 'Des Apophtegmes aux Polyantées - Erasme et le genre des dits mémorables'; het andere gedeelte is gewijd aan de 16e-eeuwse citatenboeken.

Hoewel Erasmus' *Apophthegmata* (1531 en 1532) destijds een onmiskenbaar succes hebben gekend (Vander Haeghen telt zo'n 85 (her)uitgaven in zes verschillende talen, waaronder Nederlands, plus een paar in verzen!), lijken ze geenszins te hebben bijgedragen aan zijn verdere roem: Huizinga beschouwt ze als een soort herhaling van de befaamde *Adagia* (Erasmus, Tjeenk Willink, Haarlem 1958, p. 51-53). Ze zullen echter een wezenlijke bijdrage leveren aan de *Polyanthea*, bloemlezingen waarmee alle grote klassieken in de 17^e, wellicht ook in de 18^e, zonet zelfs nog in de 19^e eeuw zijn geschoold.

De verwijzing naar de *Adagia* is terecht, de vergelijking ermee echter verkeerd. Feit is dat kortere vormen Erasmus' voorkeur hebben genoten, zij het dan dat we moeten onderscheiden werken als:

- *Adagia*: kernachtige combinaties van enkele treffende, zonet in ogenschijnlijke tegenspraak met elkaar verkerende woorden, waarvan het befaamde 'Dulce bellum inexpertis' een pakkend voorbeeld is;
- *Dicta septem sapientium* en *Flores Senecae et Ciceronis*: moralistische uitspraken van wijsgeren;
- *Apophthegmata*: gedenkwaardige uitspraken van historische figuren in min of meer nauwkeurig bepaalde situaties, zoals Caesars καὶ σὺ, παιδίον.

Dit laatste boek ligt in 't verlengde van het eerste in zoverre de schrijver de zinnen of zinsdelen voorziet van een commentaar dat onbepert is in de *Adagia*, doch zo beknopt mogelijk blijft in de *Apophthegmata*.

Het idee om deze bundel te componeren blijkt te zijn ontstaan toen Erasmus de versie van Fr. Philelphus in handen kreeg: hij had er geen hoge dunk van en zou zelf wel eens beter werk leveren! Gaandeweg verliest hij echter zijn oorspronkelijke opzet uit het oog. Immers:

A) Wat een verbeterde (en wellicht niets meer dan dat) uitgave had moeten worden, wordt een zich allengs uitdijende massa gezegden: de oorspronkelijke ca. 500 gezegden van Plutarchus vormen de twee eerste van acht boeken die nog verder een dikke 2.500 apophthegmata zouden bevatten. Vraag is, uiteraard, waar Erasmus zijn stof heeft gevonden. Voor de hand ligt niet alleen het overige werk van Plutarchus,

maar ook een paar boeken van Ouden die net gedrukt waren of op 't punt stonden te verschijnen (heeft de schrijver genoten van 'voorkennis' bij de drukkers?): Diogenes Laërtius, Athenaeas, Philostratos, Macrobius ... Ook zijn hele bladzijden afkomstig uit de *Historia Augusta* die Erasmus zelf een jaar of vijftien eerder had laten verschijnen. En wellicht heeft hij gebruik gemaakt van reeds bestaande, moderne compilaties zoals Volterranus' *Commentariorum urbanorum ... octo et triginta libri*.

B) Slechts in het eerste boek wordt elk apophthegma uitvoerig besproken; daarna beperkt de schrijver zich tot slechts enkele woorden commentaar. Hoe dan ook, juist hier treft men het nodige materiaal om van Erasmus zeker niet een statieportret, wel een afbeelding in pointillisme te schilderen.

Zo bespeuren we de christen, die een mateloze bewondering koestert voor Sokrates, voorzeker, maar hem niet benijdt, omdat hij de Openbaring niet heeft mogen beleven. We vinden ook de pedagoog terug, die erom treurt dat door de boekdrukkunst de mensen hun boeken in kasten i.p.v. in het geheugen opslaan (overigens: gebeurt tegenwoordig niet hetzelfde met de computer?). Ook zien we de pacifist die zijn tijdgenoten smeekt om hun strijdlust toch af te wenden op de Turk die voor Buda staat. Bovenal ontwaren we her en der Erasmus in zijn dagelijks bestaan, wanneer hij vrienden als Thomas More aanhaalt, vertelt over zonderlingen zoals kennelijk Paolo Giovio, verder beknopte anecdote's vertelt als toen hij in Keulen welkom werd geheten, of zijn afgrijzen uitspreekt jegens Bataafs-Germaanse grofklonterigheid à la Paul de Leeuw. Door op deze wijze zijn pen de vrije loop te geven, heeft Erasmus wellicht onbewust (en zeker ongewild) een bijzonder levendig Testament geschreven.